

แก้ปัญหาโลกแบบอเมริกัน

วิจักขณ์ พานิช

อาจารย์สุลักษณ์ได้มอบหมายให้ผมเขียนบทความว่าด้วย The Conference on World Affairs ที่จัดขึ้นเป็นครั้งที่ ๕๗ ที่เมืองโบลด์เดอร์ โคโลราโด ประเทศสหรัฐอเมริกา อาจารย์อุตสาหะเดินทางข้ามน้ำข้ามทะเลมาเป็นหนึ่งในวิทยากรจากนักวิชาการมากมายที่มาพูด ถกเถียง วิเคราะห์ปัญหาในปัจจุบันที่เกิดขึ้นในโลกใบนี้

“คุณอย่าลืมเขียนเรื่องนี้นะ เขียนแล้วส่งไปให้ผม จะหาที่ลงให้” อาจารย์บัญชา

“ว่าแต่เขียนcriticize อาจารย์ได้มั๊ยครับ” ผมเข้บพร้อมรอยยิ้ม

“(หัวเราะ) ตามสบายเลย... ลูกศิษย์ผมแต่ละคนมันฉึกผมมาแล้วกันทั้งนั้นล่ะ” อาจารย์ตอบอย่างอารมณ์ดี

๑

The Conference on World Affairs เป็นงานที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีที่มหาวิทยาลัยโคโลราโด ในเมืองโบลด์เดอร์ ไอเดียของงานนี้น่าสนใจทีเดียว เพราะเป็นเพื่อการถกเถียงหาทางออกของสังคมอเมริกัน ที่คนเริ่มมีความตื่นที่อยากจะออกไปจากภาพของจักรวรรดิจอมปลอมอันนี้กันมากขึ้นทุกที ด้วยการเชิญผู้คนจากหลายสาขาวิชาชีพ มานั่งเสวนาแสดงมุมมองที่แตกต่าง ซึ่งงานแบบนี้ก็มักจะจัดกันในเมืองที่ผู้คนค่อนข้างตื่นตัว ฟังข่าวสารบ้านเมืองและศึกษาความคิดใหม่ๆ อาทิ เมืองโบลด์เดอร์ โคโลราโด, ยูจีน โอเรกอน, เบิร์กลีย์ แคลิฟอร์เนีย, แมดริสัน วิสคอนซิน เป็นอาทิ ฝรั่งเศสที่มาร่วมงาน มักจะมีความคิดที่เปิดกว้างกว่าฝรั่งเศสทั่วไปที่เห็นตามเมืองใหญ่ๆของประเทศนี้ ซึ่งโดยมากก็จะมีสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับแวดวงของการเคลื่อนไหวสังคม สื่อทางเลือก หรือความคิดที่แหวกออกไปจากกระแสหลัก อีกทั้งยังเป็นพวกที่เห็นโลกกว้างกว่าคนอเมริกันทั่วไป ได้ไปท่องเที่ยวหรือทำงานในประเทศโลกที่สามมาบ้าง นับเป็นความหวังที่เห็นคนเหล่านี้มีหัวใจที่กว้างขึ้น ตามข้อมูลที่ได้ยินมานาน่าตกใจที่มีชาวอเมริกันเพียง ๑๔ เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ที่ถือพาสปอร์ต เป็นเรื่องน่าแปลกใจเป็นอย่างยิ่งสำหรับประเทศที่ชอบไปเลื่อมเรื่องชาวบ้านเขาอยู่ตลอดเวลา

แต่เมื่อได้ไปสัมผัสงานนี้เข้าจริงๆ ก็ได้ตระหนักว่า ภาพที่เห็นสดใส ช่างในก็ออกจะตึงตัง โหน่งอยู่ไม่น้อย อย่างวิทยากรที่มานั่งถกเถียงๆกัน ก็ออกแนวมั่นกันเสียมากกว่า ตามภาษากลุ่มคนที่นึกไปว่าตัวเองรู้มากกว่าคนอื่น เสียดยที่ไอเดียออกจะดี มีความตั้งใจจะพูดคุยถึงปัญหาของโลก แต่ดูแล้วก็ยังเป็นเพียงแต่ภาพหลอกลวงของอเมริกันแอฟแฟร์ก็เท่านั้น เท่าที่เห็นวิทยากรส่วนใหญ่แทบจะเก้าสิบ

เปอร์เซ็นต์เลยก็ได้ ก็เป็นคนชาวสุกไท ไม่ได้มีประสบการณ์อะไรในมุมที่ลึกซึ้ง ส่วนมากก็ออกจะเป็นประเภทรู้เสียมาก หากได้เคยไปทำงานหรือมีความรู้ในประเทศโลกที่สามอยู่บ้าง ก็ออกจะเป็นแนวผิวเผินเสียมากกว่า ข้าพขอเสนอเมื่อไหร่ก็มักจะเสนอทางแก้ตามแบบอเมริกันให้ประเทศเหล่านั้น โดยไม่เคยถามจริงๆจางๆว่า คนเหล่านั้นเขาเห็นด้วยหรือไม่อย่างไร

อีกความรู้สึกหนึ่ง ภาพของงานนี้เสมือนเหมือนปาร์ตี้คนเกลียดคน คนเกลียดคนในที่นี้ก็ได้หมายถึงคนที่ฉลาดกว่าเขาจริงๆแล้วก็พอกัน คือ ยังไม่ได้มีความคิดในการตั้งคำถามอย่างถึงรากต่อระบบที่เป็นอยู่ คิดแต่ว่าเขาทำอะไร โง่ๆ และก่อความเดือดร้อนให้กับโลก แต่ขณะเดียวกันเท่าที่ฟังคุณนักวิชาการที่พูดๆกันในงานนี้ แม้จะคิดว่าตัวเองฉลาดกว่าเขา แต่ดูแล้วก็หาได้แตกต่างไม่ ยิ่งเต็มไปด้วยความหยิ่งยะโสทะนงตน ว่าในฐานะคนอเมริกันคนหนึ่ง ความคิดของเขาถูก ความรู้ของเขามาก ชอบไปเสื่อมเรื่องของชาวบ้าน แต่กลับไม่เคยตั้งคำถามต่อสถานภาพของตนเองแม้แต่น้อย อีกทั้งยังมีปัญหาใหญ่ทางการฟัง การอ่อนน้อมเรียนรู้จากผู้อื่น โดยเฉพาะจากผู้ด้อยโอกาส เสมือนไร้สถานภาพทางสังคม หรือจากประเทศกำลังพัฒนาอย่างประเทศเรา สังเกตได้จากปฏิกิริยาที่นักวิชาการบางคนในงานนี้ต่อข้อคิดเห็นจากอ.สุลักษณ์

๒

ฝรั่งชอบมองคนเอเชียว่า อาโนเนะ นั่นคืออะไรก็ให้อภัย ยิ้ม ไม่ต่อล้อต่อเถียง บางทีคิดแบบนี้ เขาก็มาข่มเหงเราโดยไม่รู้ตัว แต่พอมาเจอคนเอเชียแบบอ.สุลักษณ์เข้าไป ก็จะงง และเปลี่ยนบทบาทจากสุภาพชนเข้าสู่โหมดของความฉุนเฉียว ก้าวร้าว เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าประเทศที่เคารพสิทธิมนุษยชน เคารพความเท่าเทียมกัน แท้จริงก็เป็นเพียงแต่คำกล่าวหรูๆ ที่เอาไว้เป็นมาตรฐานทางกฎหมายให้คนไม่กล้าล้ำเส้นกันจนเกินไปก็เท่านั้น รอยยิ้ม ความเคารพ หรือมิตรภาพ ที่แสดงออกจึงมักจะมีให้กันอย่างผิวเผิน หากเกิดการกระทบกระทั่ง ไม่เห็นด้วยกันเมื่อไหร่ ความเป็นศัตรูก็เกิดขึ้นเต็มทีจากความอึดแน่นของตัวกู ความคิดกู

หากจะตั้งคำถามแบบซื่อๆถึงเป้าหมายของงานนี้ ก็เพื่อที่จะคุยกันเรื่องปัญหาของโลกมิใช่หรือ แล้วไยจึงไม่เตรียมพื้นที่ให้กับความคิดที่แตกต่างออกไปของชาวโลกที่ไม่ใช่ชาวอเมริกันเฉยเล่า หรือจะเอาแค่ให้มีเวทีระบายความอึดอัด สร้างความรู้สึกที่ดูเหมือนว่าตัวเองมีคุณค่า อีกทั้งยังความกรุณาที่จะช่วยให้สรรพสัตว์เพื่อนมนุษย์ได้พ้นจากความทุกข์ กลัวเสียแต่แค่ว่ามันจะกลายเป็น idiot compassion หรือความกรุณาอย่างจอมปลอมที่ผุดออกมาจากความรู้สึกพองภายในก็เท่านั้น คำถามก็คือว่าที่คุณจะหาทางออกให้กับโลกนั้น เป็นการหาทางออกอย่างเห็นแก่ตัวเพื่อพรรคพวกและตัวเอง หรือเป็นการหาทางออกให้แก่มนุษยชาติและสรรพสัตว์อย่างแท้จริงกันแน่ และการหาทางออกที่ว่า

เพียงแค่ภาพหลอกล่อของการเอาความคิดของตัวเองมาบังคับให้คนอื่นทำตาม หรือจะสร้างสรรค์ให้เป็น การพูดคุยเรียนรู้ ฟังความคิดเห็นที่แตกต่างเพื่อการหาทางออกร่วมกัน ด้วยพื้นฐานความเคารพใน ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง

หากหมู่คนที่เถลิงอยู่ในอำนาจและโอกาส ยังไม่ลดละเลิกความอหังการ ขอมหันหน้าหันเหมา รับฟัง เรียนรู้ความคิดเห็นที่แตกต่างจากหมู่คนที่ถูกมองว่ายากจน ด้อยพัฒนา ตามคำนิยามฉาบฉวยทาง วัตถุของคนหมู่แรกแล้ว ก็เห็นที่การหาทางออกที่วันนี้ ก็คงพอจะมองออกว่าเป็นทางออกลงเหวเสีย มากกว่า ณ ปัจจุบันที่โลกเราค่อยๆ โลกาภิวัตน์เข้าไปทุกวัน คำถามจึงไม่ใช่ของชาวตะวันตกเพียง เท่านั้น หากรวมถึงชนชั้นกลางผู้มีโอกาสในทุกๆประเทศ ที่จะต้องเปิดใจให้กว้างเพื่อรับฟังมุมมองของ คนชั้นล่าง เพื่อจะได้ให้เกิดการเรียนรู้ ไม่ใช่แต่เฉพาะในเรื่องของข้อมูลทางวัตถุ แต่ต้องโยงไปถึง เรื่องที่อยู่เหนือวัตถุ เช่น วิถีคุณค่าแห่งชีวิต ชุมชน ประเพณีวัฒนธรรม และความงดงามทางจิตวิญญาณ ด้วย

๓

มีคำหนึ่งที่ได้อินบ่อยมากในงานนี้ นั่นคือคำว่าไอดีลลิสต์ (idealist) นำแปลกทื่อ.สุลักษณ์ มักจะโดนนักวิชาการฝรั่งค่อนข้างแค้นด้วยคำนี้บ่อยๆ หรือไม่เขาก็จะมองอาจารย์ว่าเป็นพวกขวางโลก มองโลกในแง่ร้าย (pessimist) ที่อะไรๆก็มองระบบที่เป็นอยู่เลวร้ายไปเสียทั้งหมด แต่ก็น่าตั้งข้อสงสัย กับพวกที่เรียกตัวเองว่าเป็นเรียลลิสต์ นั่นคือทำอะไรตั้งอยู่บนความเป็นจริงไม่เพ้อฝัน แสวงหาไขว่คว้า ความร่ำรวยความสำเร็จ ในขณะที่เดียวกันก็ปกป้องผลประโยชน์ อย่างไม่ยั้งคิดต่อเพื่อนมนุษย์ และสรรพ สัตว์

เห็นทีคงไม่ต้องไปสนใจนิยามอะไรที่เขาให้ต่อกันมา เอาเป็นเพียงว่า สำหรับผู้มีความคิด ความฝัน ไม่เดินตามระบบอย่างหน้ามืดตามัว รู้จักตั้งคำถามและท้าทายโครงสร้างทางสังคมอัน อยุติธรรม อีกทั้งยังรู้จักเรียนรู้รับฟังผู้อื่น โดยไม่ได้ตัดสินคนด้วยความยากจน มั่งมี บารมี ศรัทธาใดๆ ในทางตรงกันข้าม หากชีวิตเดินไปปราศจากการตั้งคำถาม ชีวิตของคนๆหนึ่งคงเป็นได้เพียงแค่การสยบ ขอมต่อความอับยทางความคิดและอวิชา ที่สืบทอดกันมา อย่างที่อาจเรียกได้ว่าวงจรแห่งสังสารวัฏฏ์ เพียงเท่านั้น

กับอีกคำถาม ถึงนิยามของความมีอิสรภาพที่แท้ จะเกิดขึ้นได้อย่างไร ในเมื่อสังคมมนุษย์ยังถูก กักขังด้วยความเห็นแก่ตัวอย่างเลวร้ายและคับแคบ คงเป็นเพียงได้แค่อิสรภาพปลอมๆของกลุ่มคนผู้ฉวย โอกาส เหยียบย่ำอยู่บนความทุกข์ของผู้อื่นไปวันๆเพียงเท่านั้น อิสรภาพอันตั้งอยู่บนอวิชาเช่นนี้ คงมี แต่รอวันที่จะพังพินาศปลาสนาในเร็ววัน แต่หากเรายังขาดสติ หลงมัวเมาอยู่ในมายาภาพแห่ง

ไสยศาสตร์ตะวันตก เราก็ยังเป็นแค่เหยื่อที่หิวยื่นอิสรภาพให้เขาเอาไปเสฟได้เรื่อยไป หากไม่เราก็เดินตามกันเขาและเหยียบย่ำเพื่อนร่วมผืนดินเดียวกันกับเราเอง

คงเวลาที่เราคงจะได้ตระหนักถึงคุณค่าพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ที่ข้ามพ้นการแบ่งแยกทางเผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ หลุดพ้นจากความรุนแรงของอำนาจ ผู้อิสรภาพและศักยภาพแท้จริงที่มนุษย์ทุกคนมี นั่นคือเราจะต้องตื่นขึ้นจากความหลับไหล ไปสู่อิสรภาพการหลุดพ้นจากตัวตน ตัวตนเป็นเพียงกำแพงที่เราสร้างขึ้นจากความกลัว จากความรู้สึกร่วง จากชีวิตที่ถูกกรอกด้วยเสียงภายนอก ด้วยการศึกษามากเกินไปที่ไม่สอนให้เรียนรู้จักตนเองและรู้จักผู้อื่น ยิ่งเรียนก็ยิ่งเกิดความสับสนในชีวิต เกิดเป็นความรู้สึกร่วงที่หาอะไรมาเติมก็ไม่เต็มเสียที ความพร่องขบขันทำให้เกิดภาวะของการชวนชวาย แก่งแย่งแข่งขัน เพื่อหาสิ่งที่เรียกว่าความสำเร็จมาเติมเต็มความรู้สึกร่วงนั้น

แต่แล้วความสำเร็จคืออะไรกันเล่า หรือเป็นเพียงแค่การอุทิศความหมายของชีวิตให้แก่กระแสน้ำและอำนาจที่เขาเชื่อต่อกันมาอย่างไม่เคยตั้งคำถามว่ามันจะพาเราไปไหน ก็ในเมื่อคนรอบกายเราต่างสับสน คำถามจึงเกิดขึ้นว่าจะมีใครเป็นพอจะเป็นที่พึ่งได้จริงๆบ้าง หรือต่างคนต่างก็ตะเกียกตะกายหาทางแหวกว่ายออกจากทะเลแห่งความทุกข์กันทั้งนั้น ก็เพราะมัวแต่ไปหาทางออกจากภายนอก เหตุแห่งความทุกข์ภายในใจจึงยังคงถูกมองข้าม ความพร่องภายในก็ยังคงตกตะกอนนอนก้น คงถึงคราวที่เห็นทีจะต้องเลิกหวังลมๆแล้งๆ จากเสียงภายนอกเหล่านั้นเสียที หันกลับมาฟังเสียงด้านใน ฟังเสียงจิตใจของเราเอง อย่างน้อยความสุขเรียบง่ายก็ยังพอได้มีให้สัมผัสจากสายน้ำ แสงแดด สายลม ชื่นชมความงดงามของผู้คนที่ใช้ชีวิตอย่างเห็นคุณค่า ถักทอกันเป็นมิตรภาพของกัลยาณมิตรที่มีแรงดลใจในทางเดียวกันเพื่อสันติภาพและสันติสุขบนโลกใบเล็กๆใบนี้

๔

ในโลกแห่งอิตตา องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเหล่าสาวก คงเสมือนเป็นแก๊งค์ไอเดียลลิสต์ที่ชอบขวางโลก ขวางกระแส ทำอะไรไม่ตั้งอยู่บนความเป็นจริง แต่แล้วพระองค์ก็ทรงเดินไปจนสุดทางพบความสว่างแห่งอิสรภาพเหนือความทุกข์ เป็นเส้นทางแบบอย่างให้เราได้เห็นคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ ที่มีอะไรมากกว่ากิน จี๋ ปี่ นอน ไปวันๆ เส้นทางนั้นก็ยิ่งถูกสืบทอดเรื่อยมาด้วยบรรดาโพธิสัตว์ผู้กล้าทำทนาย เหตุแห่งทุกข์ในทุกยุคทุกสมัย เพราะการเป็นชาวพุทธหาใช่ภาพของความเป็นผู้ดี สงบ เสถียร เยือกเย็น เป็นมาตรฐานเดียวเสมอไป หากแต่ขึ้นกับเหตุกับปัจจัยรายรอบ ที่แม้การพูดความจริงจะทำให้ชีวิตต้องตกอยู่ในภยันอันตรายด้วยความเกลียดชังจากอิตตาของคนรอบข้าง ก็ไม่สามารถทำให้เกิดความขาดตัว กลัวตาย ในเมื่อความจริงก็คือความจริง และความจริงที่ได้ตระหนักก็ไม่สามารถที่จะลางเลือนไปจากจิตใจของโพธิสัตว์เหล่านั้นได้

อ.สุลักษณ์ ไม่ใช่คนพูดมากพรีาหรือ และท่านก็ไม่ใช่คนปากเสีย เพียงแต่สิ่งที่ท่านพูดมักจะเป็นความจริงที่คนทั่วไปไม่ชอบที่จะฟังก็เท่านั้น พาลทำให้เกิดกระแสต่อต้านสร้างภาพลักษณ์อันไม่ค่อยจะตรงกับความจริงให้ผู้ใหญ่ท่านนี้ดูน่ากลัวกว่าที่คิด อาจารย์เป็นคนมีบุคลิกที่ซับซ้อน ยากที่จะนิยามได้ด้วยคำไม่กี่คำ ทำให้พลอยหาคำที่มั่งเพงบุคคลท่านนี้ได้ยากตามไปด้วย

สิ่งที่สังเกตเห็นในงานสัมมนาครั้งนี้ จะมีคนที่ผูกใจเจ็บกับคำพูดตรงไปตรงมา ด้วยการตั้งคำถามถึงรากอย่างไม่ปราณีของอาจารย์ เห็นได้ในทุกครั้งที่อาจารย์มีโอกาสดพูด เพราะระบบสังคมและการศึกษาต่างสร้างค่าปลอมๆของหัวโขนที่เราเลือกสร้างเลือกสวม เกิดเป็นความเชื่ออันคับแคบว่าสิ่งนี้คือตัวตน “Cogito Ergo Sum” ถูกิดอย่างนี้ ถูก็เลยเป็นของถูกอย่างนี้ (I think, therefore I am) บางคนสวมหมวกนักเศรษฐศาสตร์ บางคนว่าข้าเป็นสื่อสารมวลชน บางคนก็สร้างภาพความน่าเชื่อถือของนักวิชาการ สวมกันจนลืมพื้นฐานที่ธรรมดาสุดที่เราต่างก็มีร่วมกัน นั่นคือความเป็นมนุษย์ธรรมดาๆ ผู้มีศักยภาพในการรับฟังและเรียนรู้จากผู้อื่น พอมาเจอความธรรมดา กับคำถามธรรมดาๆ ที่อ.สุลักษณ์ กระทุ้งถาม ถึงคุณค่าของชีวิต อิสราภาพ ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลที่ค่อยๆจางหายไป ในสังคมที่เราอยู่ อีกทั้งความมั่งคั่งทางจิตวิญญาณที่ค่อยๆเลือนหายไป ในสังคมยุควัตถุนิยมที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ ด้วยคำถามธรรมดาๆนั้นเองที่ทำให้หมวกทั้งหลายถูกทำทลาย เมื่อรากฐานแห่งศาสตร์ทั้งหลายที่ตั้งอยู่บนความเห็นแก่ตัว เริ่มถูกทำทลายและสั่นคลอน ความกลัวการสูญเสียสถานะก็ผลักดันให้เกิดการต่อต้าน ความเกลียดชังจึงบังเกิดขึ้นเพื่อปกป้องสถานภาพของหมวกเหล่านั้นไว้... ใครๆจึงเคืองอาจารย์ส.กันหนักหนา

คนเราสวมหมวก แต่งหน้า สวมหน้ากากกัน จนลืมหน้าตาที่แท้จริงของตนไป ลืมความมั่งคั่งตามธรรมชาติของจิตใจที่สัมผัสความสุขได้อย่างง่ายๆในชีวิต ลืมไปว่าเส้นทางแบบอย่างการดำเนินชีวิตนั้นมีให้เลือกมากมาย แล้วแต่จินตนาการ พรสวรรค์ และความคิดสร้างสรรค์ หลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล จึงเป็นเรื่องน่าเสียดายที่คนเราทั่วไปกลับไปใช้ชีวิตตามกระแส แบบแผนและโครงสร้าง ราวกับชีวิตที่ตายแล้ว การศึกษาแทนที่จะเป็นการจุดประกายให้เราได้เรียนรู้ชีวิต ด้วยความคิดและจินตนาการอันสร้างสรรค์ ผนวกกับความสามารรถและพรสวรรค์อันติดตัวมาในแต่ละคน กลับกลายเป็นการศึกษาตามสูตรสำเร็จ เพื่อรองรับโครงสร้างตายตัวทางสังคม กลายเป็นการศึกษาที่ปิดกั้นศักยภาพอันหลากหลายของมนุษย์อย่างเลวร้ายที่สุด

ก็ชีวิตที่ตั้งอยู่บนเส้นทางการเรียนรู้เพื่อรู้จักตนเอง เพื่อการค้นพบซึ่งศักยภาพที่ตนเองมี แล้วจึงอุทิศแรงจิตใจและความสามารถทั้งหมดเพื่อการเป็นส่วนหนึ่งของโลกที่น่าอยู่ขึ้น การเรียนรู้เช่นนั้นช่างน่าตื่นเต้นและท้าทายยิ่งนัก เป็นการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเองจากด้านในอย่างถึงต้นตอเหตุแห่งความทุกข์ นั่นก็คือกิเลสพื้นฐานภายใน ความโลภ โกรธ หลง เมื่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงด้านใน

เกิดขึ้น จิตใจก็จะเปิดกว้างเรียนรู้ ด้วยความอ่อนน้อม เกิดเป็นศักยภาพของการรับฟังผู้อื่น ข้ามพ้นความ
คับแคบของการแบ่งแยกเป็นเขาเป็นเรา จากที่เคยมองความแตกต่างเป็นเรื่องเลวร้าย เป็นขวากับคำ ก็จะ
เปลี่ยนไปสู่การมองความแตกต่างเป็นเรื่องสวยงาม เป็นความหลากหลาย เป็นโอกาสแห่งการเรียนรู้

โอวาท(และคำค่า)ที่อาจารย์ให้ไว้กับฝรั่งทั้งหลาย คือ เขาต้องเรียนรู้จากคนจน คนด้อยโอกาส
รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน เพื่อการเรียนรู้จากผู้อื่น หยุดความคิดที่ว่าตัวเองรู้ดีทุกเรื่อง และต้องละเลิก
ความคิดของการที่จะไปช่วยคนอื่น การช่วยเหลือที่ดีที่สุดคือการลงไปเรียนรู้จากเขา ลงไปสัมผัสชีวิต
ของเขา จนความเมตตากรุณาที่แท้จริงบังเกิดขึ้นจากภายในบนพื้นฐานของปัญญาตระหนักรู้ อีกทั้ง
จะต้องรู้จักถึงการตั้งคำถามอย่างถึงราก ถึงกระบวนการทัศน์ วิธีคิด วิธีการดำรงชีวิต ที่จะต้องตั้งอยู่บน
ความพอเพียง แต่ความพอเพียงจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อเราจะต้องรู้จักการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงด้านใน
เข้าใจตนเอง เข้าใจชีวิต ทำให้เกิดความเต็มเปี่ยมทางจิตวิญญาณด้านในอย่างแท้จริง เมื่อนั้นเราก็จะ
สามารถดำรงชีวิตอย่างง่ายงาม สอดคล้องกับความสมดุลของธรรมชาติรอบตัว หากทุกคนเข้าใจเรื่อง
ของการเปลี่ยนแปลงด้านใน นั่นคือหัวใจของปัญหาที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ในทุกเรื่อง การ
เข้าใจตนเองทำให้เกิดความเข้าใจผู้อื่นอย่างลึกซึ้ง เกิดเป็นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การพ่อนพักตระหนักรู้
การคิดคำนึงถึงลูกถึงหลานและอนาคตของมวลมนุษยชาติ จนสามารถสร้างสรรค์ อยู่ร่วมกันได้อย่าง
เกื้อกูลกับสรรพสัตว์และผืน โลก ผืนฟ้าอย่างแท้จริง

คุณค่าของความตื่น เกิดขึ้นได้ด้วยจิตใจที่เปิดกว้างต่อการเรียนรู้ ข้ามพ้นกำแพงความคับแคบ
ของสิ่งที่เราคิด ระบบใดที่หลับไหลจะค่อยๆกลายเป็นโครงสร้างอันเลวร้ายของอำนาจและความรุนแรง
แต่ระบบใดที่รู้จักการเรียนรู้ รับฟัง เพื่อเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยน ก็จะเป็นระบบที่ดีขึ้น ที่ทุกคนได้มีส่วน
ร่วมให้คุณค่าและความหมาย แม้เราต่างคนต่างก็มีหมวกของตน แต่หมวกเหล่านั้นก็ไม่สามารถกลืน
คุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่เรามีส่วนร่วมกัน แต่ละคนต่างทำหน้าที่ของตนด้วยความเข้าใจ ใช้ศักยภาพที่
ตนมีเพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม เพื่อสันติภาพและความผาสุกของสังคมโลก หากแต่สังคมจะดีขึ้นได้ ก็
ด้วยภาวะแห่งความตื่นที่เริ่มขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งนั่นก็หมายถึงว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมจะเกิดขึ้นได้ ก็ต้อง
เริ่มจากการเปลี่ยนแปลงด้านในของเราแต่ละคนในที่นี้ก่อนนั่นเอง...